

Serkan ŞEN. Körüm Bitig: Eski Uygurca Fal Kitabı, Kesit Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 166, ISBN: 978-605-9408-35-6

Erdem UÇAR

İzmir/Turkey

E-mail: merdemu@gmail.com

Elimizdeki çalışma, başlığı bakımından farklı gibi görünse de aslında BANG ve GABAIN tarafından 1929'da yayımlanan *Türkische Turfan-Texte* serisinin ilk cildinin yeniden yapılan son neşridir. Eski Uygurca metin, şimdiye değin beş kez yayımlanmıştır. Metnin tamamının neşredildiği çalışmalar için bk. Bang-Gabain 1929; Arat 1965: 277-304 ve Şen 2017. Metnin bir kısmının neşredildiği çalışmalar için bk. Arat 1937: 30, Gabain 1941: 262-264¹ ve Knüppel 2013: 95-105. ARAT, Uygurca metnin manzum olduğunu düşünmüş ve bu nedenle yazmayı “*Eski Türk Şiiri*” isimli eserine dâhil etmiştir. Bunlar dışında, EtymDic, UW ve OTWF’de de bu neşir üzerine çeşitli yeni okuma ve anlamlandırma teklifleri sunulmuştur. Bununla beraber, sadece *Türkische Turfan-Texte I* neşri hakkında oldukça dikkate değer tespitlerin yapıldığı çalışma olarak Tezcan 1996 zikredilebilir.

¹ Metin hakkındaki neşirlerin zikredildiği kısımda, bu çalışmadan bahsedilmemiştir.

Eserin “Giriş” bölümünde, *körüm bitig* olarak adlandırılan Eski Uygurca metnin adı, içeriği, aslı, Uygurca yazmanın özellikleri ile dili ve eser hakkında daha önce yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur (s. 11-37).

Yazar, eserin adını kendisi tespit etmiştir, zira Uygurca metnin hiçbir yerinde kendisinin de belirttiği üzere *körüm bitig* ifadesi geçmez. *Insadi-sūtra*’da fal içerikli kitaba *körüm bitig* adı verilmesine dayanılarak bu yazmanın isminin de bir *körüm bitig* olabileceği tahmin edilmiştir.

Bu yazma, KNÜPPEL’in hazırladığı tababet, halk inancı ve uygulamalarıyla ilgili Eski Uygurca parçaları listelediği katalog çalışmasında, ‘fal ve kehanet’ içerikli parçalar başlığı altında tavsif edilmiştir (2013: 20-21, 95-106).

Uygurca metnin kaynağı konusu tartışmalıdır. Uygurca esere benzer bir eser olan 易經 *Yijing* ‘Değişmeler Kitabı’ Çince de mevcuttur. Bu eser, Konfüçyüs geleneğinin beş temel klasiğinden biridir. Eser, bir tür kehanet veya fal kitabı olarak görülebilir.

BANG ve GABAIN, Uygurca yazmayı ilk neşrettikleri zaman, eserin 易經 *Yijing* ile tam olarak benzeşmediğini fark etmiş ve Eski Uygurca eserin telif bir eser olabileceğini tahmin etmiştir. ARAT, metnin aslının Çince olduğu fikrindedir (1965: 277). Yazar ise, BANG ve GABAIN’in görüşünü tekrarlamaktadır (s. 17). Bu tespit, daha önce ARLOTTO tarafından ayrıntılı bir şekilde örneklerle delillendirilerek ele alınmıştır. Üstelik ARLOTTO, eserin Uygurlar arasında yaşayan kehanet ve falcılık geleneğinin bir ürünü olduğunu makalesinde göstermiştir (1972: 685-696). Ancak, çalışmada bu makale gözden kaçırılmıştır. Diğer taraftan, çalışmada kullanılan Knüppel 2013: 21-21’de de bu tespitler ortaya konmuştur. Kitapta, bu konuda sadece ZIEME’nin tespitleri (2010: 465-467) verilmekle yetinilmiştir. Arlotto 1972 ve Knüppel 2013’teki bilgilerin Türkçeye aktarılması Türk okuyucular açısından şüphesiz daha faydalı olacaktır.

Girişte, “Bugün elimizde *Körüm Bitig’e* ait on yedi yazmasının olduğundan” (s. 16) bahsedilmektedir. Ancak burada tek bir yazmaya ait 16 parça (fragment) mevcuttur. Bu parçalar, takriben 8 x 16,5 cm ebadında uzun boylu (hochformatig) parça olup II. Turfan keşif gezisi neticesinde Yarhoto’da ele geçirilmiştir. Bununla beraber, *Türkische Turfan-Texte VII*’de neşredilen Ch/U 6308a numaralı

parça da bu metinle ilgili görülüp neşre dâhil edilmiştir, ama bu parça aynı yazmaya ait değildir. Netice itibariyle 258 satırlık bir metnin elimize ulaştığı söylenebilir.

Çalışmanın kurgusu bölümünde, /t/ ve /d/ ünsüzlerinin yazıçevrimi konusunda şöyle bir açıklama yapılmıştır:

“t ve d harflerinin bir diğerinin ses değerini karşılamak üzere düzensiz biçimde kullanılması, Uygur imlâsının yaygın bir sorunudur. Bu sorun özellikle çekim eklerinin başında karmaşaya yol açmaktadır. Karmaşayı aşmak üzere *bardı* okuyuşu istisna tutularak d, l, n, r seslerinden sonra yazı çevriminde daima t kullanılmıştır. Harf çevriminde d iken yazı çevriminde dönüşen t’lerin altına nokta konulmak suretiyle durum fark ettirilmiştir. Aynı amaçla harf çevriminde t iken yazı çevriminde dönüşen d’lerin de altlarına nokta konmuştur” (s. 24).

Eski Uygurca metin neşirlerinde, /d/ ve /t/ ünsüzlerinin birbiri yerine yazılması, kelime kökünün yazıçevriminde bir sorun teşkil etmez, zira bunların yazıçevriminde etimolojik okuyuş prensibi benimsenir.

Yazara göre, /d/ ve /t/ ünsüzlerini içeren çekim eklerinin yazıçevriminde sorunlar yaşanmaktadır. Yazar, *barmak* fiilini istisna sayarak /d/ ve /t/ ünsüzlerini içeren çekim eklerinde, yazıma bakmaksızın /d/, /l/, /n/, /r/ ünsüzlerinden sonra /t/’nin ve diğer ünsüzlerden sonra ise /d/’nin olabileceğini düşünmüştür. Örneğin, *yaradı*, *yéltirti* (s. 39, 77), ama *yadıldı* (?) (s. 77), vs. Yazarın, kabul ettiği bu ilkenin Runik harfli metinler için geçerli bir kural olduğu daha önce ortaya konmuştur, ancak Eski Uygurca metin neşirlerinde böyle bir uygulama şimdiye değin benimsenmemiştir. Yazarın kabul ettiği ilkede *barmak* fiili istisna tutulmuştur, ancak Runik harfli metinlerde *barmak* fiili ile beraber *yér* kelimesi de bu istisnalardan biridir. Yazar, bu kelimenin /d/ ile yazılan bulunma hâl ekli şeklini *yérte* (s. 75) olarak okumuştur. Eğer Runik harfli metinlerdeki ilke benimsenirse bu kelimedede de istisna uygulanabilirdi.

Aslında, Eski Uygurca metin neşirlerinde yazarın düşündüğü ‘yaygın bir imlâ sorunundan’ bahsetmek mümkün değildir. Mesela, *Türkische Turfan-Texte* ve *Berliner Turfantexte* serisindeki neşirlerde, görülen geçmiş zaman veya bulunma hâli eklerinin yazıçevriminde metindeki imlâları esas alınmış, yani orijinal yazmada kelime KWYRDY yazılmışsa *kördi*, KWYRTY yazılmışsa *körti* şeklinde okunmuştur.

Dolayısıyla, görülen geçmiş zaman veya bulunma hâli eklerinin hem /d/'li hem de /t/'li olabileceği öngörülmüş ve böylelikle yazarın bahsettiği karışıklığın önüne geçilmiştir. Zaten, Eski Türkçede ve Karahanlıcada, görülen geçmiş zaman ile bulunma hâli ekleri {-dX} / {-tX} ve {+dA} / {+tA} olarak kabul edilmiştir (Gabin 1941: 88, 112; Mansuroğlu 1959: 100, 106).

Eserin II. bölümü, “*Tıpkıbasımı, Harf Çevrimi, Yazı Çevrimi ve Tercümesi*” (s. 38-105) hakkındadır. Metnin aslı, harfçevrimi, yazıçevrimi ve tercümesinin bir arada sunulması gayet faydalı olmuştur.

Neşirde, bazı kelimelerin okunması ve anlamlandırması noktasında ‘küçük’ katkılarımızı paylaşmak isteriz.

Neşirde, ‘ilişmek, yakınına gelmek’ anlamıyla kaydedilen *éltişmek* fiilinin tekörnek (hapax) olduğu ifade edilmiştir (s. 23). Eski Uygurca *éltişmek* fiilinin metinlerde geçtiği diğer yerler için Zieme 2016’ya bakılabilir. Diğer taraftan, kelimenin anlamı ve geçtiği cümlelerin tercümesi (s. 92-93), ARAT’a dayanmaktadır. Cümledeki *éltişmek* fiili ve fiilin geçtiği cümlelerin doğru tercümesi için bk. Zieme 2016: 488.

Neşirde, ‘ortadan kalkmak, heba olmak’ anlamı verilen *yulunmak* fiili (s. 41) tekörnek olarak gösterilmiştir (s. 23), ama kelime tekörnek değildir. Krş. Wilkens 2016: 3777 [s. 416].

Neşirde, *süki* ‘başlangıçtaki’ (s. 65) tekörnek olarak gösterilmiştir (s. 23), ama kelime tekörnek değildir ve yazıçevrimi *söki* şeklinde yapılmalıdır, zira şimdiye değin kelimenin kabul edilen yazıçevrimi /ö’lüdür. Kelimenin yazıçevrimi ve geçtiği diğer yerler için bk. EtymDic: 819a-b.

Neşirde, Eski Uygurca kelimelerin ilk hecedeki yuvarlak ünlülerinin tespitinde genel olarak Brāhmī harfli metinlerdeki tanıklar esas alınmış gibi gözükmektedir (örneğin, *bo*, *törlüg*, vs.), ama buna rağmen *üd* kelimesi /ö’lü (s. 39) okunmuştur.

Metinde geçen *kaytsı* hakkında uzunca bir açıklama yapılmış, BANG-GABAIN’in kelimenin ‘ışık’ anlamına gelen Çince bir alıntı olabileceği görüşüne ARAT gibi haklı olarak karşı çıkılmıştır (s. 106-109). Yazar, TEZCAN tarafından (1996: 336-

337) ileri sürülen, kelimenin yanlış yazıldığı ve doğrusunun *kırtısı* olması gerektiği düşüncesini de kabul etmez. Çalışmanın kaynakçasında yer almayan ve TEKİN tarafından yayımlanan *Hsin Tözin Ukitdaçı Nom*'da *kaytsi*'nin aslı Çince 芥子 *jie zi* 'Perillakorn' veya 'mustard seed' olarak gösterilmiştir. TEKİN'e göre 'Perillakorn' için Moğol öncesi dönemde *kaz üyüri* kullanılmış, XIV. yüzyıldan sonra da aynı bitki adı için Çince alıntı *kaytsi* tercih edilmiş olmalıdır (1980: Anm. 91 [s. 78]). Kelimeyi bu metinde de 'hardal tohumu' anlamındaki Çince bir alıntı olarak düşünmek mümkündür. Yazar, kelimeyi 'akasya ağacı' olarak anlamlandırmaktadır, ama metinde 'ağaç' anlamına gelen *sögüt* geçmez. Belki de burada sarı renkli hardal tohumunun patlaması kast edilmiş olmalıdır.

Metindeki *konşı kız* (Mainz 101-1/3 v1) ifadesi 'komşu kızı' anlamında düşünülmüştür (s. 81), ama *konşı* EtymDic'de belirtildiği üzere (635a), Çince kökenli *kunçuy* (< 公主 *gong zhu*) kelimesinin muhtemel alternatif şekli olmalıdır.

Metindeki *özünje öñ işin başlagıl* (Mainz 101-2/1 r2) ifadesinin (s. 79) daha anlaşılır tercümesi için bk. EtymDic: 382a.

Metindeki *sav* (Mainz 101-2/1 r3), 'söz' anlamında değil, 'matter' anlamında olmalıdır (OTWF: 441, dip. 7).

Metindeki *köñ(ü)l(l)eme* (Mainz 101-2/1 r3) okunuşuna ve kelimeye yorumlu olarak verilen 'umursamamak' anlamına (s. 124-125) alternatif olarak *künileme* okunuşu teklif edilebilir. Eski Türkçe *künilemek* 'to be envious' için bk. OTWF: 441. UW'de bu yer *köñleme* 'denke nicht' (128a) ile okunmuş, aynı okuyuş OTWF'de de kabul edilmiştir. Kelimenin *köñle-* < köñül+e- şeklinde tahlili ve 'to think seriously about something' anlamı için bk. OTWF: 441. Yazar, UW ve OTWF'deki kayıtları görmemiş olmalıdır.

Metinde KYSY (Mainz 101-2/1 r6) için verilen anlam doğru, ama kelimenin okunuşu yanlıştır (s. 79). Uygur yazısında, eşyazımlı olmaları nedeniyle *kışı* 'insan' ve *kisi* 'eş, zevce' kelimelerinin yazıçevrimi çoğu zaman birbirine karıştırılır. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bir açıklama için bk. Sertkaya 1989: 149-159.

Metindeki *érgürü* (Mainz 101-2/1 v5), ARAT'ın da düşündüğü gibi 'gayretle' (s. 85) anlamında değil, 'in time, early' anlamında olmalıdır (OTWF: 755). Metindeki *aşnukan érgürü etözünjin küzet* cümlesinin doğru tercümesi için bk. UW: 244b.

14. (U 456 v5), 56. (U 459 r5) ve 140. (U 464 v4) satırlarda geçen *sevinç* ‘neşe’ anlamında değil, muhtemelen ‘gratitude’ anlamında olmalıdır (OTWF: 350).

Önceki neşirlerdeki *atıñ* okunuşu, bu çalışmada *ertıñ* (U 456 r7) şeklinde düzeltilmiş ve açıklamalar bölümünde bir izah yazılmıştır (s. 109), ancak bu düzeltme daha önce UW: 392a’da yapılmıştır. Yazar, muhtemelen bunu görmemiştir (Ayrıca krş. 125 ve 126. satırlar [s. 121]).

U 456 v1’deki *t[amqañ]* boşluk tamamlanmasında, gözden kaçan ARAT’ın yaptığı izahın (1965: Anm. 37/7 [s. 424]) dikkate alınması doğru olacaktır.

Önceki neşirlerde *başkardı* (U 456 v3) şeklinde okunan kelime için, bu çalışmada *basuşdı* okunuşu teklif edilmiştir. Kelime, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te geçen *basışmak* ‘sertliği ve şişkinliği gitsin diye bir şeyin üzerine bastırılması’ ile ilişkilendirilmiş ve anlamı ‘tıka basa dolmak’ şeklinde yorumlanmıştır (s. 111). Orijinal metne bakıldığında buradaki kelimenin *basurmak* şeklinde okunması da mümkün gözükmektedir. Eski Türkçe *basurmak* ‘to press down, weigh down (physically)’ için bk. EtymDic: 374b.

U 457 v1’deki *argulayu* okunuşu ve açıklamasına (s. 45, 112-113), alternatif bir okuma ve anlamlandırma için bk. Zieme 1989: 61a.

U 457 v5’teki *ögleşür* okunuşu ve açıklaması (s. 45, 113), EtymDic: 107b’ye dayanır. TEZCAN, burada yazım yanlış olduğunu düşünmekte ve *övk(e)leşür* ‘aufeinander wüten’ okunuşunu teklif etmektedir (1996: 337). CLAUSON’un teklifi, metnin bağlamı bakımından pek tatmin edici değildir. Belki alternatif bir görüş olarak burada *üklüşür* okunuşunu düşünebiliriz. Metinde zaten bu fiil geçiyor, krş. U 460 v3. Eski Türkçe *üklimek* ‘to increase (intr.)’ için bk. OTWF: 481.

U 458 v3’te geçen *kelen keyik müyüzi teg* ‘gergedan boynuzu gibi’ (s. 49) anlamlandırmasında *kelen* için neşirde ‘gergedan’, ama dizinde ‘ejderha’ (s. 146b) anlamı verilmiştir. Yazar, bu kısımda ARAT’ın tercümesinin etkisinde kalmış olmalıdır. İfadenin ‘like the horn of a wild unicorn’ şeklindeki anlamlandırılması ve *kilen* okunuşu için krş. Csongor 1952: 110 ve EtymDic: 755a. Metindeki *kilen* (<麒麟 *qi lin*) Çince kökenlidir ve Çin mitolojisinde ‘tek boynuzlu atı’ ifade etmektedir. Zaten, BANG-GABAIN de kelimeyi doğru anlamıştır.

U 458 v4'deki *kötr(ü)lüngey* okunuşunda (s. 49), ARAT'ın açıklaması (1965: Anm. 35/33 [s. 427]) gözden kaçırılmıştır.

U 459 r3'te geçen *yıvıldı* okunuşu ve açıklamasında (s. 51, 115-116), CLAU-SON'un teklifi görülmemiş olmalıdır. EtymDic'te burası için *yayıl-* 'to be upset' veya *yağılmak*'ın ikincil şekli olan *yayılmak* 'to be spread out' (890a, 982a) teklif edilmiştir. Diğer taraftan, *Uigurisches Wörterbuch*'un 2017 yılında yeni çıkacak cildinde buradaki cümle *ediđ tavarığ yévıldı* şeklinde okunmuş ve "dein Reichtum₂ erreicht den Höhepunkt" ile tercüme edilmiştir.

U 460 r9'da TWYDWŞKWLWK imlâsına sahip kelime, doğru anlamlandırılmış, ama yanlış okunmuştur (s. 55). Buradaki kelime *tötüşgölük* şeklinde okunmalıdır. Eski Türkçe *tötüşmek* için bk. OTWF: 570-571.

U 460 v2'deki TYKYL'S'R, önceki neşirlerdeki gibi *tikileşür* 'artar' olarak okunmuştur (s. 57), ancak *tikileşmek* diye bir fiil Eski Türkçede tanıklanmamıştır, bu nedenle buradaki kelime *tigileşmek* 'to make a certain sound, perhaps a drowning one' şeklinde düzeltilmelidir (OTWF: 448). Aynı şekilde, U 456 v7'deki *tikilep* de *tigilep* olarak düzeltilebilir.

Önceki neşirlerde *yaņaru* (U 460 v3) şeklinde okunan kelime *yaņku* (s. 57, 117) şeklinde düzeltilmektedir, ancak bu düzeltme daha önce Tezcan 1974: Anm. 261 [s. 39]'de yapılmıştır. Açıklamada bunun belirtilmesi daha doğru olacaktır.

U 460 v3-4'te geçen *ugramış iş bütmez edikmez* ifadesinin (s. 57) doğru tercümesi için bk. UW: 356b.

U 461 r3'teki *b[ulmakıñ]* boşluk tamamlanması (s. 59) için bir açıklama yapılmamıştır, bunun için ARAT'ın farklı bir önerisi (1965: Anm. 35/62 [s. 428]) dikkate alınmalıdır.

Metindeki *[yağız] yérte* (U 461 v4) ifadesinin 'yağız yer' (s. 61) ile değil, 'dünya₂' ile aktarılması doğru olacaktır.

BANG-GABAIN'in *yaņuruşı* (U 462 r4) okunuşu, *yaņkusı* şeklinde düzeltilmektedir (s. 63, 119), ancak bu düzeltme daha önce ARAT tarafından (1965: Anm. 35/70 [s. 429]) yapılmıştır. Açıklamada bunun belirtilmesi doğru olacaktır.

BANG-GABAIN'in *ediñ* (U 462 r4) okuyuşunun TEZCAN tarafından *adañ* şeklinde düzeltildiği ifade edilmektedir (s. 120), ancak bu düzeltme, TEZCAN'dan önce UW: 334b'de teklif edilmiştir. Açıklama yazılırken muhtemelen bu fark edilmemiştir.

Metindeki *soñ futsı* 'son âlim' (U 462 v6) okunuşu ve anlamlandırılması (s. 65), *kuñ futsı* (< Çince 孔夫子 *kong fo zi*) şeklinde düzeltilmelidir, zira burada Çinli filozof Konfüçyüs'ten bahsedilmektedir. Doğru okuma ve anlamlandırma için bk. Röhrborn 2015: 84. Dolayısıyla, çalışmada BANG-GABAIN ve ARAT'ın hatası tekrarlanmıştır.

Metindeki *yéterü* 'yeterince' (U 463 r6) kelimesinin okunuşu ve anlamlandırılmasında (s. 65), daha önceki yanlış tekrarlanmaktadır. Kelimenin *yéđerü* 'izleyerek' şeklinde düzeltilmesi için bk. OTWF: 772.

Önceki neşirlerdeki *kut kıv* (U 463 v2) okunuşu yerine *kut s(a)yu* 'her saadet' teklif edilmektedir (s. 69, 121), ancak *sayu* aynı parçanın 5. ve 6. satırında da geçmektedir ve kelimenin ünlüsü eksiksiz olarak S'YW şeklinde yazılmıştır. Üstelik kelimenin başındaki *qāf*'in kuyruğu orijinal metinde de açıkça görüldüğü üzere sağa dönüktür. Bizce de BANG-GABAIN'in okuyuşu doğrudur. Ayrıca, ifadenin geçtiği cümlelerin tercümesi için krş. UW: 257a.

U 464 r2'deki KYDYRTY, daha önceki neşirlerden farklı olarak *kédinti* 'donandı' şeklinde okunmuştur (s. 71), ancak önerilen kelimenin imlâsı Eski Uygurcada K'DYN şeklindedir. Üstelik ARAT'ın *kidirti* 'arka' okuması (1965: 294-295), metnin devamındaki *öñdürti* 'ön' ile metnin bağlamı bakımından daha uyumludur.

Metindeki *körünçlemek* fiili (U 464 r4) daha önceki neşirlerdeki gibi 'seyretmek, izlemek' ile anlamlandırılmıştır, ama bir açıklama yapılmamıştır. Aslında fiilin 'bakmak, seyretmek' anlamında olduğu konusunda BANG-GABAIN tarafından (1929: Anm. 124 [s. 262-262]) kısa bir açıklama yapılmıştır, ancak Eski Türkçe sözlüklerde, fiilin anlamı 'sergilemek' olarak kaydedilmiştir. Krş. EtymDic: 746b ve OTWF: 446. Zaten, fiilin geçtiği cümleyi CLAUSON şöyle tercüme etmiştir: *olurup körünçlegil inçge yügürük atlarığ* "sit down and display the slim swift horses". Fiilin kökü olan *körünç* hakkında Röhrborn 1994'de oldukça önemli bir tespit yapılmıştır. Buna göre, *körünç*'ün temel anlamı 'Betrachtung, Anblick' olup 'Spektakel,

Schaustück' anlamı ise kelimenin ikincil anlamı olmalıdır (101). O hâlde, burada fiilin 'seyretmek' anlamında kabul edilmesinin doğru olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışmada, *lalarig* (U 464 r6) kelimesinin başında bir *elif* daha olduğu düşünülmekte ve kelime *alalarig* şeklinde okunup *ala* için yorumlu olarak 'ala at' anlamı teklif edilmektedir (s. 71, 122), ancak orijinal metinde *lām*'ın önünde *elif* bulunmamaktadır. Kelimenin aslı için BANG-GABAIN'in düşündüğü Çince 騾 *luo* 'katır' önerisi bizce de doğrudur. Aynı okuma ve anlamlandırma için bk. UW: 340b.

Çalışmada, *tümen sav tügüni sênide boltı* (U 464 r6-7) cümlesine verilen anlam (s. 71), BANG-GABAIN'in (1929: 250) veya ARAT'ın (1965: 296, 432) verdiği anlamlar gibi pek açık değildir. Ayrıca, bu cümlelerin açıklamasında (s. 122), TEZCAN'ın önerisi (1996: 339) desteklenmektedir, ancak TEZCAN'ın önerisi de cümlelerin anlamını netleştirmez, zira buradaki cümlede sorunlu ifade kanaatimizce *sênide boltı* kısmındadır. Acaba buradaki *tügün*'ü 'kleša' anlamında düşünüp cümleyi farklı anlayabilir miyiz? Eski Uygurcada *tügün*'ün bu anlamı için krş. Zieme 1985: Anm. 21.48 [s. 129]. Başka bir ihtimal de burada kelimenin yanlış yazılmış olabileceği, doğrusunun *tüketi* 'tamamen' olma ihtimalidir.

U 465 r1 ve U 498 r7'de geçen *p'n* veya *pr'* imlâlı kelime, önceki neşirlerde *ban* şeklinde okunmuş ve Çince 万 *wan* 'on bin' ile ilişkilendirilmiştir. Çalışmada, bu okuyuş *b(e)re* şeklinde düzeltilmiş ve Knüppel 2013: 101'e dayanılarak *b(e)re* Toharca *perre* [Toharca A *pär*/Toharca B *prere*] ile irtibatlandırılmıştır (s. 75, 123), ancak bu düzeltme Knüppel 2013: 101'de de belirtildiği üzere ilk olarak Tezcan 1996: 340'da teklif edilmiştir. Açıklamada bunun zikredilmesi daha doğru olacaktır. Kelimenin ayrıca *bére* okunuşu ve 'Meile' anlamı için bk. Wilkens 2016: 1603, 1677 [s. 290-293], vs.

U 466 v1'deki QTWNS'R, daha önceki neşirlerdeki gibi *k(a)tunsar* şeklinde okunmuştur (s. 97), ancak burada muhtemelen bir yazım yanlışı vardır, doğru kelime *katınsar* olmalıdır (OTWF: 603).

BANG-GABAIN'in *ed yol* (U 466 v3) okuyuşu, neşirde *at yol* 'şöhret₂' şeklinde düzeltilmiş (s. 97), ama açıklama yazılmamıştır. Bu düzeltme daha önce UW'de yapılmıştır. İfadenin 'Ruhm und Position' ve 'Ruhm und Karriere' şeklindeki tercümeleri için bk. UW: 250b, 251b.

467 v3'teki *tarınsar* okunuşu ve kelimeye verilen 'dağılsa' anlamı (s. 101, 131) sorunludur, çünkü *tarınmak* 'to cultivate for oneself' anlamındadır, belki de burada bir yazım yanlışı vardır (OTWF: 616, dip. 283).

U 468 v3'teki *étük* 'eşya' şekli gerçekten sıra dışıdır. Belki de burada CLAUSSON'un düşündüğü (EtymDic: 50b) gibi *ötüg*'ün yanlış yazımı söz konusudur.

010. açıklamada (s. 110), *ejirmek* fiilinin 'etrafında toplanmak' anlamının düşünülmesi gerektiği söylenmiştir, ancak bu tespit daha önce ARAT tarafından (1965: Anm. 35/6 [s. 424]) dile getirilmiştir. Açıklamada bunun belirtilmesi doğru olacaktır.

027. açıklamadaki (s. 112-113) cümlenin tercümesi için, yazarın gözünden kaçan Röhrborn 2010: 75'e bakılması faydalı olacaktır.

042. açıklamada, *kölünmek* için (s. 114) ARAT'ın verdiği 'gömüldü' anlamı zikredilmiştir, ancak ARAT açıklamasında (1965: Anm. 35/31 [s. 426-427]) fiilin 'gölgelemek' anlamında da olduğunu vurgulamıştır. Açıklamada bunun belirtilmesi doğru olacaktır.

Eserin III. bölümünde, "Açıklamalar" (s. 106-132) bulunur. Burada, daha önceki neşirlerden farklı düşünülen kısımlara yer verilmiştir. Bu kısımda, metnin 65 noktası hakkında çeşitli izahlar vardır.

Eserin IV. bölümünde, "Dizin" (s. 133-166) mevcuttur. Dizinde, *şük*'ün (s. 155a) Soğdça kaynağı gösterilmeli ve *kelen*'in (*kilen*) Çince aslı (< 麒麟) *qi lin* (s. 146b) olarak gösterilip dizindeki anlamı 'tek boynuzlu at' olarak belirtilmelidir. Ayrıca, *kişi* maddesindeki *kisi* 'eş, zevce' (165. satırda) anlamıyla ayrı bir maddeye alınmalıdır. Dizin maddelerinde verilen anlamlar, genellikle tercümeyle uyumludur, ancak birkaç örnekte kelimenin metinde olmayan anlamının da dizindeki anlama ilave edildiği görülüyor, örneğin, *adak* (s. 130a), *ak* (s. 133b), *kamağlık* (s. 145b), *inçge* (s. 145a), vs.

Şimdiye değin, kısmen veya tam olarak beş kez neşredilen *Türkische Turfan-Texte* serisinin ilk cildinin Türkçedeki ikinci neşrinde, daha önceki okuma ve anlamlandırmalardan ayrılan noktalara bir makalede de değinilmesi mümkün olabilirdi. Nitekim Tezcan 1996'da bu yapılmıştır, ancak yazar, bunun yerine metni daha ayrıntılı olarak ele alma düşüncesiyle kitap formatını tercih etmiştir. Bu

tercih, oldukça isabetli olmuştur. Çalışmanın Türkiye'deki Uyguristik sahasına fayda getirmesini diliyor ve meslektaşımızı tebrik ediyoruz.

Kısaltmalar

Anm. = Anmerkung.

EtymDic = Clauson 1972.

OTWF = Erdal 1991.

r = recto.

UW = Röhrborn (1977-1998).

v = verso.

Kaynakça

ARAT, G. (1937). Türkische Turfan-Texte VII, mit sinologischen Anmerkungen von Dr. Wolfram EBERHARD, Berlin (Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl. 1936: 12).

ARAT, R. R. (1965). Eski Türk Şiiri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ARLOTTO, A. (1972). "Old Turkic Oracle Books", Monumenta Serica, 29 (1970-1971): 685-696.

BANG, W.; A. VON GABAIN (1929). Türkische Turfan-Texte I: Bruchstücke eines Wahrsagebuches, Berlin (Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl. 1929: 15, 241-268).

CLAUSON, Sir G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford: Oxford University Press.

CSONGOR, B. (1952). "Chinese in the Uighur Script of the T'ang-Period", Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, 2/1: 73-121.

ERDAL, M. (1991). Old Turkic Word Formation, a functional approach to the lexicon, Vol. 1-2, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

GABAIN, A. von (1941). Alttürkische Grammatik, mit Bibliographie, Lesestücken und Wörterverzeichnissen, auch neutürkisch, mit vier Schrifttafeln und sieben Schriftproben, Leipzig: Harrassowitz Verlag.

KNÜPPEL, M. (2013). Alttürkische Handschriften, Teil 17: Heilkundliche, volksreligiöse und Ritualtexte, Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland XIII/25, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

MANSUROĞLU, M. (1959). “Das Karakhanidische”, *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Tomus Primus, Ediderunt J. DENY et al, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden: 87-112.

RÖHRBORN, K. (1977-1998). Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, Lieferung 1-6, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (1994). “Die alttürkische Maitrisimit - Textbuch für theatralische Darstellungen?”, *Memoriae Munusculum: Gedenkband für A. von GABAIN*, Ed. K. RÖHRBORN; W. VEENKER; Harrassowitz Verlag, Wiesbaden: 99-103.

RÖHRBORN, K. (2010). Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I. Verben, Band 1: ab- – äzüglä-, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2015). Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, II: Nomina-Pronomina-Partikeln, Teil 1: a-asvik, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

SERTKAYA, O. F. (1989). “Türkolojide Eleştiri Sorunları Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1985: 137-189.

TEKİN, Ş. (1980). *Buddhistische Uigurica aus der Yüan-Zeit*, Teil I: Hsin Tözin Oqidtači Nom, Teil II: Die Geschichte von Sadāprarudita und Dharmodgata Bodhisattvā mit 42 Faksimiles, Budapest: Akadémiai Kiadó.

TEZCAN, S. (1974). *Das uigurische Insadi-Sūtra*, mit 69 Faksimilies auf 69 Tafeln, Berliner Turfantexte 3, Berlin: Akademie Verlag.

TEZCAN, S. (1996). “Neue Interpretationen des alttürkischen Wahrsagebuches”, *Turfan, Khotan und Dunhuang*, Vorträge der Tagung „Annemarie v. Gabain und die Turfanforschung”, veranstaltet von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in Berlin (9.-12.12.1994), Ed. R. E. EMMERICK et al, Berlin: 335-341.

WILKENS, J. (2016). *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā*, Band 1-3, Berliner Turfantexte 37, Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.

ZIEME, P. (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*, mit 244 Faksimiles auf 89 Tafeln, Berliner Turfantexte 13, Berlin: Akademie Verlag.

ZIEME, P. (1989). "Röhrborn, Klaus: *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lfg. 3: anta – asanke. S. 149-224; Lfg. 4: asankelig – ayat-. VI, S. 225-298. Wiesbaden: Steiner 1981, 1988. gr. 8°. Kart.*", *Orientalistische Literaturzeitung* 84/1: 59a-61b. (Review)

ZIEME, P. (2010). "Chinese Classical Works in Uighur Tradition", Edited by Academia Turfanica, *Journal of the Turfan Studies, Essays on the Third International Conference on Turfan Studies, The Origins and Migrations of Eurasian Nomadic Peoples* 5, shang hai gu ji chu ban she, Shanghai: 459-471.

ZIEME, P. (2016). "Philologische Bemerkungen zum altuigurischen *eltiš-* ‚sich vertragen‘", Eine hundertblättrige Tulpe-Bir şadbarg lāla Festgabe für Claus SCHÖNIG, Hg. I. HAUENSCHILD et al, Klaus Schwarz Verlag, Berlin: 487-497.